

RENAIXEMENT

SEGLE XV-XVI

SESSIÓ 2

NOEMY BERBEL

EL RENAIXEMENT

= “tornar a néixer”

- Se'n diu **Renaixement** del moviment cultural que va sorgir a Itàlia durant el segle XV (Quattrocento) i que es va estendre per tota Europa fins al segle XVI (Cinquecento).
- Durant aquests anys es va donar un **canvi** progressiu en la manera de pensar i de viure.
- L'art, com a manifestació cultural, també va patir modificacions. Donarà **artistes** de la qualitat de Miquel Àngel, Leonardo da Vinci, Rafael, Ticià i Tintoretto.

CONTEXT

- ❑ Interès per la cultura, pel llegat de **Grècia i Roma**.
- ❑ Època dels **grans viatges** amb l'objectiu de descobrir nous móns (Colom, Magallanes).
- ❑ L'afany descobridor es troba també en la **ciència i tecnologia** (Jersen inventa el microscopi i Copèrnic elabora les seves teories sobre el moviment de la Terra)
- ❑ L'home explora els misteris de les **emocions humanes**, i comença a plantejar-se quin és el seu paper en el món que l'envolta.
- ❑ A l'**Església** es produeix la separació entre catòlics i protestants.

CONTEXT

- ❑ A l'època medieval tot girava entorn a Déu. En el Renaixement, és l'ésser humà el qui passa a ocupar el centre de l'univers. Per això filosòficament i literàriament s'anomena a aquesta època **Humanisme**.
- ❑ Les manifestacions artístiques estaran basades en la recuperació de la **cultura grecolatina**.
- ❑ En aquesta època d'esplendor cultural els artistes viuran la seva **època daurada**.

CONTEXT

- ❑ La noblesa és substituïda per la **burgèsia**, que prefereix les riqueses, el plaer, els valors humans i la bellesa en comptes de les guerres.
- ❑ Substitueixen els castells feudals per **palaus** molt esvelts i plens de finestres a l'estil de les catedrals gòtiques.
- ❑ Es viatja molt per Europa, hi ha **intercanvis** constants entre artistes i intel·lectuals de tots els països que contribueixen a la formació d'un esperit europeu filosòfic, literari, científic i musical.
- ❑ Les **grans ciutats** seran l'escenari del món artístic i cultural, i també del musical.

CONTEXT

- ❑ La **poesia** és un art molt bé considerat pels renaixentistes. No és estrany que la **música vocal** sigui la música renaixentista per excel·lència, tant religiosa com profana.
- ❑ La creació de la **impremta** va ajudar molt a difondre les noves músiques pels diferents països.
- ❑ Els **músics són cridats** d'una cort a una altra. Es podia escoltar música a les catedrals, a les sales dels palaus o al carrer.

AUDICIÓ 1

Escolta aquest dos fragments de música renaixentista i digués el gènere (religiós o profà) i la textura (polifònica homofònica o polifònica contrapuntística)

LA MÚSICA INSTRUMENTAL

- Durant el renaixement haurà un creixent interès per la **música instrumental**, perfeccionant-se molt els instruments.
- Es va començar a crear una **literatura** pensada per **instruments** concrets, això va suposar:
 - Els artesans (luthiers) varen procurar **perfeccionar** tècnicament els instruments, tant estèticament com pels materials emprats.
 - Els compositors, al disposar de millors instruments, escriuen peces de **major dificultat**, que obliguen als instrumentistes a especialitzar-se en un determinen instrument, naixent tècniques específiques per cada un dels instruments.
 - Els teòrics varen inventar **nous sistemes d'escriptura musical**, diferents als de la música vocal, a base de xifres, dibuixos amb la col·locació dels dits (tabulatura).
 - Varen sorgir **noves formes** exclusivament **instrumentals**:

FORMES INSTRUMENTALS

- ❑ **Variació:** el compositor presenta un tema senzill i després elabora diferents variacions, però de tal forma que es reconeix el tema inicial. En Espanya aquesta forma va rebre el nom de "**diferències**"
- ❑ **Tocata:** peça breu per instrument de tecla, utilitzada com preludi o pròleg d'una altra de major importància. Sol ser de temps ràpid per a que l'íntèrpret pugui mostrar la seva habilitat.
- ❑ **Fantasia:** peça de caràcter lliure, on és més important la imaginació del compositor, o la improvisació, que la estructura, que passa a un segon terme. En Espanya va rebre el nom de "**tientos**"
- ❑ També es varen cultivar a les corts europees molts tipus de **danses**, obres escrites per a ser ballades: "**la pavana, la zarabanda, la gallarda, la giga**, etc."

AUDICIÓ 2

DANSA: PAVANA

TÍTOL: "Orchésographie"

COMPOSITOR: T. ARBEAU

INSTRUMENTS DEL RENAIXEMENT

- ❑ **TECLA:**

- ❑ **VENT:** Orgue
- ❑ **CORDA:** Clavicèmbal i clavicordi

- ❑ **CORDA:**

- ❑ **PINÇADA:** Llaüt, violà de mà.
- ❑ **FREGADA:** Violí, viola, viola de gamba (avantpassat del violoncel)

- ❑ **VENT-FUSTA:**

- ❑ **BEC:** Flauta de bec (soprano, contralt, tenor i baixa = *consort* de flutes)
- ❑ **LLENGÜETA:** Xeremia (avantpassat de l'oboè) i dolçaina (avantpassat del fagot)

- ❑ **VENT-METALL:** Serpentó (avantpassat de la trompa) i sacabutx (avantpassat del trombó)

- ❑ **PERCUSSIÓ:** Diferents tipus de tambors

AGRUPACIONS INSTRUMENTALS

En el Renaixement, l'orquestra encara no existia per els instruments s'agrupaven segons la potència sonora en dos tipus de conjunts:

- ❑ **Agrupacions de música alta:** tenien un so potent i brillant i s'utilitzaven per tocar en festes i processons a l'aire lliure (vent-metall i percussió)
- ❑ **Agrupacions de música baixa:** tenien un so més suau i delicat i s'utilitzaven en llocs tancats i de caràcter més íntim (corda i vent-fusta)

LA MÚSICA VOCAL PROFANA

- La pràctica musical en aquesta època es signe de **refinament cultural**, sorgiran una sèrie de formes d'esbarjo de les minories cultes. La pionera serà la ciutat de **Florència**, on es varen cultivar les formes més significatives del esperit humanista i es varen **difondre per Europa**, adoptant els trets diferencials en cada país.
- Són en general formes lligades a la literatura, en les que la **música tractarà d'expressar** el que digui el **text**.

LA MÚSICA VOCAL PROFANA

□ FORMES MENORS:

- EL MADRIGAL
- LA "CHANSON"
- EL "VILLANCICO"

□ FORMES MAJORS

- LA "OPERA IN MUSICA" = obres posades en música.

FORMES MENORS

- ❑ El **Madrigal**: típicament italià, a 2 ó 3 veus sense acompanyament. Va ser la forma vocal més important. La música segueix la estructura lliure del vers, està totalment al servei d'un poema, habitualment de caràcter amorós. Grans madrigalistes varen ser: **Luca Marenzio, Claudio Monteverdi** (autor de diversos llibres de madrigals on es pot veure l'evolució de la forma)
- ❑ La "**chanson**": forma francesa, a diverses veus (4 veus) i amb acompanyament, sobre un text estròfic en el que trobem elements descriptius (escenes de caça, batalles, etc.), resolts musicalment amb onomatopeies, etc. Procedeix de la cançó trobadoresca, però amb el nou esperit del madrigal italià. Entre els seus cultivadors trobem: **Clément Janequin**. A Itàlia rep el nom de "**canzone**"

FORMES MENORS

- El "**villancico**", va ser la forma més significativa de la música espanyola del moment, enriquida pels intercanvis entre les capelles de les corts de Castella, Aragó, Borgonya, França, Itàlia, etc.
- Està **estructurat** en varies estrofes, acabades en un vers que rima amb la tornada (estribillo), aquest es repeteix total o parcialment després de cada estrofa. El **text** és lliure, generalment de caràcter popular, senzill però de gran força expressiva, reforçada habitualment per l'acompanyament d'**instruments** de caire popular.
- Va ser molt popular a l'època de Reis Catòlics, es conserven molts, tant d'autor conegut o anònim. Es troben recollits en **cançoners**, un dels és el "**Cancionero Musical de Palacio**" (Madrid) és un dels més rics, inclou les obres que es cantaven a la cort durant el s. XV i la primera mitat del s. XVI. Molts pertanyen al músic i poeta **Juan del Encina**. Altres cançoners pertanyen a les capelles particulars dels nobles, que demostren la riquesa i popularitat de la música espanyola. Podem citar: el *Cançoner d'Uppsala*, el de *Barcelona*, *La Colombina* (Sevilla), *Medinaceli*, *Segovia*, *Montecasino*,...

AUDICIÓ 3

VILLANCICO

TÍTOL: FALALANLERA

COMPOSITOR: B. CÀRCERES

AUDICIÓ 4

CANCIONERO DE LA COLOMBINA

TÍTOL: "Propiñán de Melyor"

COMPOSITOR: anònim

AUDICIÓ 5

CANÇONER DE PALAU

TÍTOL: "Tres Morillas"

COMPOSITOR: anònim

FORMES MENORS

Els compositors d'aquestes formes, amb l'afany **d'il·lustrar el text** fins el més mínim detall, malgrat que segueixen utilitzant la tècnica polifònica del contrapunt, van donant cada vegada més **importància a una veu** (la **superior**), deixant a les demés el paper d'acompanyament. L'escriptura musical segueix sent horitzontal però cada vegada es tendeix més a construir **acords** per realçar la melodia superior.

AUDICIÓ 6: Escolta aquestes obres profanes i identifica l'ordre d'audició

- ❑ **Villancico. *Cucú cucú* (J. del Encina):** Text en castellà antic. Textura polifònica homofònica i contrapuntística
- ❑ **Chanson. *Les oiseaux* (C. Janequin):** Text en francès. Elements descriptius. Textura polifònica contrapuntística
- ❑ **Madrigal. *Amor vittorioso* (G. Gastoldi):** Text en italià. Textura polifònica homofònica
- ❑ **Madrigal. *Now is the month of maing* (T. Morley):** Text en anglès. Textura polifònica homofònica. Acompanyament instrumental.

FORMES MAJORS

- La “**Opera in musica**”: en Florència a finals dels s. XVI, un grup de poetes i músics reunits al voltant del cercle cultural del comte Bardi, amb l’ideal de reviure el **teatre clàssic** varen crear un espectacle dramàtic musical que serà el punt de partida del futur gènere operístic.
- L’acció **d’argument mitològic**, es desenvolupa sobre l’escenari amb cors i orquestra (com en el teatre grec) amb la diferència que **tot és cantat**, inclòs les parts que es deien recitatius (per ser abans recitades). Com es tractava de “parlar cantant”, es va adoptar un **estil monòdic acompanyat**, més apropiat a l’expressió dramàtica que el de la polifonia.
- La primera òpera que conservem es **Eurídice**, amb música de **Peri** que es va estrenar a l’any 1600 al Palau de Pitti a Florència, amb l’ocasió de les noces de Maria de Médicis amb Enric IV, obrint aquest esdeveniment el pròxim **estil barroc**.

LA MÚSICA VOCAL RELIGIOSA

- Hem de tenir en compte la **ruptura** de la **cristiandat**, cada una de les esglésies protestants cercarà nous camins per a la seva litúrgia, mentre que l'església **catòlica**, amb una tradició cultural molt forta, durà la polifonia al seu punt més àlgid. Distingirem:
 - Alemanya
 - Anglaterra
 - La música en l'església catòlica.

LA MÚSICA VOCAL RELIGIOSA: ALEMANYA

- ❑ A principis del s. XVI **Lutero** es separa de Roma, formant el **protestantisme** (Reforma protestant). Era un gran aficionat a la música i convençut del seu **valor ètic**, la va impulsar en la seva església reformada, creant una sèrie d'escoles "kantorei" per el seu aprenentatge i difusió.
- ❑ Va traduir la **Bíblia a l'alemany**, obtenint material de textos per posar-li música, iniciant-se una etapa de creativitat en que les primeres obres solen partir de **cants populars**.
- ❑ Les composicions solien ser a **4 veus**, es varen dir "**Corals**" i va ser un gènere que es va enriquir durant els segles següents.

LA MÚSICA VOCAL RELIGIOSA: ANGLATERRA

- ❑ **Enric VIII**, casat amb Caterina d'Aragó, no va poder obtenir el divorci sol·licitat per casar-se de nou amb Anna Bolena, i va trencar amb Roma en 1534, constituint-se ell mateix en cap de la **església anglicana**.
- ❑ A diferència del cas d'Alemanya, això suposa un empobriment de la música, ja que va **eliminar la missa** i només va necessitar com a cants per els serveis religiosos els "**anthems**", forma polifònica a 4 veus, estructurats com un himne i cantats en anglès.

LA MÚSICA VOCAL RELIGIOSA: LA MÚSICA A L'ESGLÉSIA CATÒLICA.

- En la església existia una certa **preocupació** per la gran complexitat a la que havia arribat la **polifonia del Ars Nova**, els compositors es recreaven elaborant obres de gran dificultat tècnica i a moltes veus, quedant el **text confús**. Per això, alguns eren partidaris de suprimir la polifonia, tornant a la puresa del **cant gregorià**.

- Durant el **Concili de Trento** (1545-1563) (Contrarreforma) es va nomenar una comissió de cardenals per estudiar la situació de la música, adoptant-se els següents **acords**:
 - El **cant gregorià** segueix sent el cant oficial de l'església.
 - S'admet plenament la polifonia però es recomana la **claredat del text**, la dignitat en l'expressió, etc.
 - Es recorda el paper de la música en l'església "no per la satisfacció de l'oïda, si no ajudar als fidels a **eleva la seva ànima a Déu**"

LA MÚSICA VOCAL RELIGIOSA: LA MÚSICA A L'ESGLÉSIA CATÒLICA.

- ❑ Aquestes disposicions, amb l'ajuda del mecenatge de papes i reis, varen ser seguides fidelment pels compositors, portant la música polifònica del s. XVI al "**Segle d'Or de la polifonia**"
- ❑ Amb l'objectiu de subratllar el contingut del text amb la música, les formes cultivades el **motet** i la **missa**, varen guanyar en expressivitat, concentrant l'expressió musical en una veu, per potencia el sentit de la paraula i facilitat la seva comprensió.
- ❑ El **motet** es una forma religiosa, sol ser a 2, 3 ó més veus amb text religiós, en llatí, d'extensió breu i estilísticament molt semblant al madrigal.

AUDICIÓ 7: Dues misses renaixentistes

- **Josquin des Prés “Credo” de la missa *L’home armé***: de l’escola francoflamenca (anterior al Concili)

- **Palestrina “Credo” de la *Missa del papa Marcel***: d’Itàlia, Roma (després del Concili)

COMPOSITORS MÉS NOTABLES

- **FLANDES:** **Orlando de Lassus** (Països Baixos), autor de molts de motets i madrigals

- **ITÀLIA:** **Giovanni Pierluigi de Palestrina**, autor de moltes misses i motets, escrivia casi sempre a capella en un estil molt sobri. Està considerat el mestre de l'estil imitatiu. Amb la "Missa del Papa Marcello" va quedar demostrat que la polifonia era compatibles amb principis del Concili de Trento.

- **ESPANYA**
 - ESCOLA CASTELLANA
 - ESCOLA ANDALUSA
 - ESCOLA CATALANA

COMPOSITORS MÉS NOTABLES:

ESPANYA

- ❑ **ESCOLA CASTELLANA: Tomás Luis de Victoria**, va treballar en la capella papal amb Palestrina. Composà exclusivament música religiosa sense cap tipus d'ornamentació. Sols comparar-se la seva obra a la poesia dels grans místics castellans (Sta. Teresa i San Juan de la Cruz)

- ❑ **ESCOLA ANDALUSA:**
 - **Cristóbal Morales**, també va ser membre de la capella papal. Composà misses, motets i madrigals.

 - **Francisco Guerrero**, conegut per els seus "motetes marianos".

- ❑ **ESCOLA CATALANA: Mateu Fletxa el Vell**, famós per les seves obres religioses i per les "ensaladas", espècie de madrigals de contingut humorístic. L'escola de Montserrat va ser un gran centre de creació musical.

AUDICIÓ 8

ENSALADA

TÍTOL: LA BOMBA

COMPOSITOR: M. FLETXA EL VELL

LA MÚSICA VOCAL RELIGIOSA: LA MÚSICA A L'ESGLÉSIA CATÒLICA.

- ❑ La **música religiosa del s. XVI**, és un dels aspectes més importants de tota la història de la música espanyola, que es diferencia de la resta d'Europa per la seva intensa espiritualitat.
- ❑ Fet afavorit pel **moment històric**, ja que durant els regnats de Carles V i Felip II Espanya va ser un gran imperi i la potència europea més important. Aquests reis varen tenir unes capelles molt riques en les que treballaven, a més de músics espanyols, tots els flamencs que Carles V va dur al ser coronat rei d'Espanya.
- ❑ Els **músics espanyols** no varen ser grans viatgers, però la seva música es va publicar per tota Europa.

COM RECONÉIXER LA MÚSICA RENAIXENTISTA?

- ❑ **Triomfa la polifonia**, que es desenvolupa fins aconseguir una gran perfecció i refinament.
- ❑ La **melodia no existeix per si sola**: cada línia melòdica està teixida amb les restants que formen la polifonia, i perd el sentit si es canta o es toca separada de la resta.
- ❑ Els **accents musicals** són els del **text**. L'ordenació per accents que suposa el compàs encara no existeix.
- ❑ Els **canvis de matís** son significatius.
- ❑ Des del punt de vista tímbric la gran **protagonista** és la **veu**. S'escriuen peces per a instruments, però en general tenen un paper secundari, com a complement de les veus.

COM RECONÉIXER LA MÚSICA RENAIXENTISTA?

- ❑ Domina la **textura contrapuntística**, basada en la imitació i l'equilibri entre les veus. Al final del s. XVI es tendeix de cada vegada més a l'**homofonia**
- ❑ Predomini de la **música modal** (basada en modes), tot i que de cada vegada es tendeix més a la música tonal (major i menor)
- ❑ Naixement de la **música instrumental pròpiament dita** (independent del text)
- ❑ Les **peces** són molt **homogènies**. Un mateix caràcter es manté al llarg de l'obra. En la música vocal apareix per primera vegada la tendència a subratllar amb la música el contingut del **text**:
 - La **música religiosa** conserva el text en llatí, i el seu caràcter és auster, apropiat a la seva finalitat.
 - La **música civil**, escrita en les diferents lletres vernacles, s'ompli d'efectes per a retratar el text cantat, p. ex. Onomatopeies.

AUDICIÓ 9

OBRA: CONTRAPPUNTO BESTIAL ALLA
MENTE

COMPOSITOR: A. BANCHIERI

COMPOSITORS

□ **ESCOLA FRANCOFLAMENCA:**

- Josquin Desprez (Flandes 1440 – 1521)
- Jacon Obrecht (Països Baixos 1450 – Itàlia 1505)
- Orlando di Lasso (Bèlgica 1532 – Munic 1594)
- Adriaan Willaert (Bèlgica 1490 – Venècia 1562)
- Johannes Tinctoris (Bèlgica 1435 – 1511)

□ **ITÀLIA:**

- Giovanni Pierluigi da Palestrina (Itàlia 1525 ó 1526 – 1594)
- Andrea Gabrieli (Venècia 1510 – 1586)
- Giovanni Gabrilei (Venècia 1557 – 1612)
- Lucca Marenzio (Itàlia 1553 ó 1554 – Roma 1599)
- Claudio Monteverdi (Itàlia 1567 – 1643)
- Jacobo Peri (Roma 1561 – Florència 1633)
- Giulio Caccini (Roma 1545 – Florència 1618)
- Vincenzo Galilei (Itàlia 1520 – Florència 1591)
- Francesco de Milano (Itàlia 1497 – 1543)
- Claudio Merulo (Itàlia 1533 – 1604)
- Gioseffo Zarlino (Itàlia 1517 – 1590)

COMPOSITORS

□ **FRANÇA:**

- Clément Janequin (França 1485 – 1558)
- Willaert i Cipriano de Rore (França 1515 ó 1516 – Itàlia 1565)

□ **ALEMANYA:**

- Luther

□ **ANGLATERRA:**

- William Byrd (Anglaterra 1543 – 1623)
- Orlando Gibbons (Anglaterra 1583 – 1625)
- Thomas Morley (Anglaterra 1557 ó 1558 – 1602)
- John Dowland (Londres 1563 – 1626)
- John Bull (Anglaterra 1565 ó 1563 – Anvers 1628)

COMPOSITORS

□ **ESPANYA:**

- Cristóbal de Morales (Sevilla 1500 – 1553)
- Diego de Ortiz (Toledo 1510 – Nàpols 1570)
- Luís de Milan (València 1500 – 1561)
- Miguel de Fuenllana (Madrid s. XVI – Valladolid 1579)
- Alonso de Mudarra (Palència 1510 – Sevilla 1580)
- Joan Carles Amat (Bages 1572 – 1640)
- Vicente Espirel (Màlaga 1550 – Madrid 1624)
- Antonio de Cabezón (Burgos 1510 – Madrid 1566)
- Pere Alberch (Vila) (Vic 1517 – Barcelona 1582)
- Bartolomé Ramos de Pareja (Jaén 1440 – 1491)
- Francisco de Salinas (Burgos 1513 – Salamanca 1590)
- Francisco Guerrero (Sevilla 1528 – 1599)
- Juan del Enzina (Salamanca 1468 – Lleó 1529 ó 1530)
- Joan Brudieu (Catalunya 1520 – 1591)
- Mateu Fletxa (el Vell) (Catalunya 1481 – 1553)
- Juan Vázquez (Badajoz 1510 – Sevilla 1560)

AUDICIONS

- “Ecco mormorar l’onde” Monteverdi
- “Misa del Papa Marcelo. Kyrie eleison”
Palestrina
- “Ave Maria” T.L. de Victoria
- “Bella de Vós” Mateu Fletxa el Vell